

a) *strukturalista elemzést* készítsen? Elégedjen meg azzal, hogy a pillanatnyi *helyzetképet* vetítse testülete elé? Kétségtelenül ez a könnyebb megoldás. Az iskola gyakorlatában kisebb nagyobb területeken gyakran végzünk ilyeneket. Röpdolgozatot íratunk, felméréseket, eredményvizsgálatokat készítünk. Persze, ezek önmagukban még csak adatszolgáltatások, strukturalista elemzésekkel akkor válnak, amikor valaki ténylegesen elemzi őket, vagyis végigjárja a feladat kijelölésétől az általánosításig, a következtetések megkereséséig vezető utat. Bizonyos mértékig ugyanilyen adatszolgáltatás minden iskolai dolgozat is. Értekezleteinken — bár többnyire kissé a felületen maradva — az adatok értelmezésével ugyancsak strukturalista elemzéseket szoktunk adni. Ilyenek az óralátogatásokat közvetlenül követő úgynevezett óraelemzések is. Ezeknél különösen ügyelni kell arra, hogy feldolgozatlan impressziók élnek bennünk csupán, éppen ezért helyesebb, ha megmaradunk annál, hogy elmondjuk a látott óráról *véleményünket*. Az igazi elemzéshez először alaposan fel kell dolgoznunk magunkban a tapasztalati anyagot, ezért arra legfeljebb több óra folyamatos látogatása, majd a tapasztalatok elemzése után kerülhet sor.

b) Választhat azonban másik megoldást is. Akkor *genetikus elemzést* kell készítenie. A genetikus elemzés *fejlődésrajz*. Ilyenkor tehát fel kell vázolni, honnan indult el a közösség, milyen célokat tűzött maga elé, s az adott időpontban meddig jutott a célhoz vezető úton. Kétségtelen, hogy ez sokkal dinamikusabb, éppen ezért meggyőzőbben állítja a testület elé az elvégzendő feladatokat is.

c) Sokszor használhatjuk a két alapszám *kombinációit* is. Ilyen pl., ha valamelyik tárgyban a tanév elején felmérő dolgot készítünk, majd a tanév különböző szakaszaiban ismét felmérjük, mennyit haladtak a tanulók az ismeretszerzésben, a készségek kialakításában és a feladatok megoldásában. Ha ezeket a keresztmetszeteket összehasonlítva elemezzük, kombinatív elemzést készítünk.

DR. ZUKOVITS IMRE
Pécs, Tanárképző Főiskola

A játékosság szerepe az oktatásban

A gyermek életében az iskolábalépés időpontjáig uralkodó tevékenységi forma a *játék*, amely a testi és szellemi fejlődés feltételeit biztosítja.

Az iskolábalépés nem lehetséges átmeneti szakasz nélkül. *A játék és az iskolai munka, a tanulás* között fokozatos átmenetet kell alkalmazni, hogy elkerülhessük, a fejlődéssel zavarokat, töréseket. (1)

Az alsó tagozatban a *játékosság* alkalmazása különösen fontos aktivizálási eszközként szerepel az ismeretszerzésben, az iskolai munkában.

Pl.: az 1. és 2. osztályban az agyag, illetve papírmunkák munkafogásait sokkal gyorsabban sajátítják el a gyermekek, ha azokat valamilyen játékos tevékenységhez kapcsoljuk. (2)

A 3. osztályban a fonalmunkák tanításában lehet eredményesen felhasználni a játékos elemeket. Pl. a zsinag használata c. tantervi anyag tanítását, a tanult csomózások gyakorlását, igen jól lehet kapcsolni különböző szerepjátékokhoz, amelyeket a

kisdobos foglalkozásokon is alkalmazhatunk, amelyek lényegileg a tantervi anyag gyakorlását, illetve gyakorlati alkalmazását jelentik.

Az egyszerűbb öltések elsajátítására tervezett tárgyi formák helyes kiválasztása — terítők, babaruhák, stb. — és játékos felhasználása nagymértékben fokozza a tanulók érdeklődését, tevékenységét. A 3. és 4. osztályban sorra kerülő technikai jellegű szerelési és szerkesztési gyakorlatok — a 3. osztályban 12 óra van ezekre a gyakorlatokra tantervileg biztosítva — játékosan szervezve a reprodukív képzeleten kívül az alkotó képzelet fejlődését is elősegítik.

A 3. és 4. osztályban a gyakorlati foglalkozások játékos elemeket tartalmazó szervezése, mint motiváló tényező járul hozzá a manuális-technikai aktivitás magasfokú megvalósulásán kívül az intellektuális aktivitás (figyelem, érdeklődés, képzelet, gondolkodás, stb.) fejlődéséhez.

Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a játékoság igénye nem korlátozódhatik csupán az alsó tagozatra.

A gyakorlati foglalkozások iránt fokozódik az érdeklődés, ha pl. az 5. osztályban a fémlemez munkák tárgyi formáit úgy tervezzük meg, hogy az elkészült munkadarabok egyúttal alkalmasak esetleg játék-eszközöknek is.

A játékoság helyesen alkalmazva:

- kielégíti a gyermek meglevő mozgásszükségletét,
- működteti a tanuló reprodukív és alkotó képzeletét.

A képzelőerő felhasználása és fejlesztése pedig fontos feladata az iskolai munkának, mert a képzeletre gyakran kell támaszkodnunk az iskolai ismeretszerzésben is. A felnőtt ember eredményes munkájának is egyik feltétele az alkotó fantázia.

A mozgásos elemeknek az alsó és a felső tagozatban egyaránt nagy szerepe van az aktív figyelem felkeltésében és fenntartásában. Az aktív figyelem biztosítását segíti elő a *játékos beleélés*.

A játékos beleélés megteremtésének egyik eredményes megoldási módja, ha a tanítási óra elején külön bevezető beszélgetést iktatunk be. Ez az eljárás különösen az alsó tagozatban alkalmazható sikeresen. (3)

Pl. az első osztályban az olvasás—írás órán az olvasmányban szereplők hangjának, mozgásának utánzásával a gyermekek mozgásigényének kielégítésén kívül lehetővé válik a tanulók beleélése a témakörbe. Az applikációs képek alkalmazásával pedig felkelthetjük érdeklődésüket, fokozhatjuk képzeletük működését. Ezzel lényegében megteremtődnek a tanulók aktív gondolkodási tevékenységének a feltételei.

A játékoság megteremtésének főleg a felső tagozatban alkalmazható módja pl. a „szellemi toto”.

- Az igeragozás helyesírási és nyelvhelyességi vonatkozásaival foglalkozó 8. osztályos nyelvtani gyakorló, képességképző órán a következő helyesírási totót alkalmazta a nevelő:

- a) Jelöljük a következő felszólító alakokban a kettőzött „d”-t 2-vel, a kettőzetlent 1-gyel:

hoz ...

vi ...

te ...

hor ...

kül ...

— A helyes eredmény: 1, 2, 2, 2, 2 —

- b) Jelöljük a következő igealakokban a teljes hasonulást 1-gyel, az összeolvadást 2-vel, a részleges hasonulást x-szel!

vigyázz; . a helyes jelölés:	1
gondolkodj;	2
ügyelj;	1
hagyj;	1
javíts;	2

— Kinek van 10-es találata? — stb. —

A játékoság megteremtésének főleg a felső tagozatban alkalmazható módjai a *játékos versengések*.

Megfigyeléseim szerint a játékoságnak ilyen formában való megoldása eredményes serkentő eszköze lehet, az aktív tanulói tevékenység kibontakoztatásának. Ez a megállapításunk azonban csak a minőségi viszonyokra utal, ugyanakkor nem tud útmutatást adni arra vonatkozóan, hogy a játékoság mennyiségileg milyen mértékben fokozhatja iskolai munkánk hatékonyságát. Ezért szükségesnek éreztük a játékoság hatásainak feltételvariálós pedagógiai kísérlettel való pontosabb feltárását, meghatározását. (4)

A vizsgálat ismertetése

A játékoság hatására jól következtethetünk abból, hogy pl. a versengés mennyire tette lehetővé a tanulók egyéni és közösségi munkáját, aktivitását. Ezek alapján *vizsgálatunkban az egyéni és a közösségi aktivitás, valamint a helyes tanulói feleletek mértéke és megoszlása képezték a vizsgálandó jelenségeket*.

A kísérletet úgy szerveztük meg, hogy ugyanabban az iskolában az azonos tantervi anyagot az osztályok egy részében játékosan, a párhuzamos kontroll osztályokban pedig a játékos, vetélkedő jelleg elhagyásával tanította a nevelő. Így a kísérlet szempontjából *döntő jelentőségű tényezőként*:

- a) az azonos tanítási egység, mint invariáns feltétel;
- b) a játékos vetélkedő alkalmazása, illetve elhagyása, mint variáns feltétel szerepelt.

A kísérlet kiinduló pontjaként gyakorló iskolánk 5. osztályában az éles és a nyújtott ritmusok felismerésének és hangoztatásának gyakorlására szánt órán *a vetélkedő feladatai a következők voltak*: (5)

- a) köszönésünk hangja éles ritmusban.
- b) Ki tud nyújtott ritmusban köszönni?
- c) Nyújtott és éles ritmus váltakozzon ugyancsak a 'köszönés hangjára!
- d) Különböző ütemek diktálása „lalázva”. Feladat: a tanulók felismerése alapján felírjuk a táblára.
- e) Az előző ütemek ellenritmusa egy új ütemmel kiegészítve.
Kérdések: Milyen dalokra gondoltok?
Melyik korban született a dal?
Milyen hangulatú? Miért?
- f) Énekeljük el a dalt. Ahol nyújtott ritmus van, hangosan énekeljünk, a többi halkán. (Egész osztály)
- g) Ismét osztályfeladat: az éles ritmusoknál tapsoljunk!
- h) A táblára előre felírt ritmusból találjunk rá az énekre. Énekeljük el a dalt! Hány soros a dal? Szerkezete?
- i) A dal első sorának ritmusát hangérték elnevezéssel énekeljük!

- j) *Zenehallgatás*: — két tábla van a tanulók kezében *kék* és *piros* színű. — A dal éneklése közben a felismert ritmusfajtnál emeljük fel a megfelelő táblát!
- k) Rendezzük a megfelelő sorrendbe az előbbi dal első sorának ritmuskártyáit!
- l) *Zenehallgatás*; — milyen ritmus fordult elő a műben? Mit akart kifejezni a gyakori nyújtott ritmussal? *A verseny értékelése*...

A tanítási óra didaktikai és metodikai vonatkozásai

Az óra elején igen szerencsés és érdeklődést ébresztő aktivizálási eszköz volt a *notafások kezdő éneke*. Az őrök nőfái egymás után indították el a dalokat, amelyekbe néhány hang után az osztály is bekapcsolódott. A nevelő előzetes utasítása alapján a dalok csak pontozott ritmusúak lehettek. Így a tanulók éneke egyúttal a további munka kiindulópontjaként is szolgálhatott. *A régebbi elméleti anyag felújítására és ismétlésére az óra bevezető részét használta fel a nevelő.* A ritmus felismertetését a lényeges vonások kiemelése követte; megállapították a ritmusképletek azonosságát és különbözőségét.

Az ismeretek felújítása és megszilárdítása után gyakorló jelleggel került sor az ismeretek gyakorlati alkalmazására.

A tanulók fejlettségének és életkori sajátosságainak megfelelően — 10–14 éves tanulókról van szó jelen esetben — a gyakorlati alkalmazás *játékos* megoldású volt: *vetélkedő a fiúk és a lányok között.*

A nevelőnek az a megjegyzése, hogy azt a csoportot kérdezi először, amelyikben a *legtöbben jelentkeznek*, a csoportok közösségi aktivitását igyekezett felébreszteni.

A tanár a helyes feladatmegoldásokat egyszerű, de a tanulók számára izgalmas módon jutalmazta: dobozban táblácskákat tartogatott, amelyeket az egyes feladatok pontos megoldásában legnagyobb aktivitást felmutató fiú, vagy leány csoport kapott meg. A pontosságon kívül a versenyben döntő szempontként az egyes csoportokon belüli minél nagyobb számú jelentkezés szerepelt. Az egyes feladatok megoldására jelentkező tanulók sikeres szereplését az osztály növendékei feszült figyelemmel kísérték. Az egyes tanulók szereplésén kívül a helyes dallamokat a nevelő rendszeresen megismételtette az osztállyal is. Így a játékban való részvétel kellemes izgalmán kívül biztosította az egész osztály tevékenységét is a tanításban.

Az adott ritmus felismertetéséhez és táblára íratásához kapcsolódva a nevelő *alapfogalmakat* ismételtetett, erősítette a tanulók tudását. — Pl. negyed érték, ütem, ütemjelző, ritmus megszólaltatás, ellenritmus, ritmus — tapsolás. —

A játékoság megvalósításának kitűnő alkalmazási módját jelentette a kék színű táblácskák felmutatása az éles ritmus és a piros színű táblácskák felmutatása a nyújtott ritmus hallatára.

A nehezebb feladat után pihentetőül és biztatásul könnyebbet kaptak a tanulók biztonságérzetük erősödése érdekében.

Az órán alkalmazott módszerek változatossága, a színes, játékos óravezetés nemcsak az egyéni és a közösségi aktivitás kibontakozását segítette elő, hanem tevékeny hozzájárulást jelentett a tantárgy megszerettetéséhez is.

A játékoság jelentősége

Utaltam már arra, hogy az iskola párhuzamos 5. osztályaiban ugyanaz a nevelő tanította az éneket. Ez a tény nagyon jó lehetőséget biztosított az *összehasonlító kísérlet* lefolytatására.

A tanár két párhuzamos osztályban az ismertetett módon tartotta meg az órát. A kontroll osztályokban ugyanezt a tanítási egységet azzal a különbséggel tanította a

nevelő, hogy az óra célkitűzésében nem történt utalás a játékosagra és a pedagógus nem jutalmazta külön pontokkal a tanulók helyes válaszait, feleleteit. Az óra végén csak általánosan tett említést a nevelő arra vonatkozóan, hogy a fiúk, vagy a leányok szerepeltek-e eredményesebben. Az óra általános felépítése az egyes kérdések, feladatok ezeken az órákon szintén változatlanok maradtak.

Igy, változó, variáns tényezőként a játékos, vetélkedő jelleg elhagyása, illetve alkalmazása szerepelt, amely lehetővé tette az összefüggések mennyiségi és minőségi megállapítását.

A közvetlen vizsgálat és további megfigyeléseim alapján, mint *általánosan érvényes összefüggéseket állapíthatom meg:*

1. *a játékoság egyaránt serkentő tényezőként hat a fiúk és a leányok iskolai munkájára.*
2. *A vizsgálati adatok bizonyítják, hogy a játékos versengés nyomán kialakuló tanulói aktivitás színvonala és a növendékek eredményessége között megközelítően az egyenes arányossághoz hasonlítható függvényszerű kapcsolat áll fenn.*
3. *A játékos és a nem játékos órák helyes tanulói feleleteinek, összefüggésfelismeréseinek mennyiségét és minőségét vizsgálva 15—24 %-os eltérést találtunk a játékos órák javára. Tehát kísérletünk alapján igazoltnak tekinthetjük, hogy a játékoságnak pozitív hatása van a tanulók teljesítményére.*
4. *Más iskolákban végzett látogatásaim, különböző tantárgyak oktatásának megfigyelései és több évtizedes közvetlen oktatói tevékenységem alapján határozott véleményem, hogy a 10—14 éves tanulók oktatása során is szükség van a játékos elemek alkalmazására, mint az eredményesebb iskolai munkát biztosító serkentő tényezőre.*
Azt azonban nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a játékoság felhasználása nem lehet öncél, hanem csak eszköz az oktató-nevelő munkánk céljainak megvalósításában. (6)
5. *A vetélkedő, játékos órák alkalmazása ellen felvethető lenne, hogy az ilyen órákon főleg az egyéni, individuális jelleg érvényesül. Csak a jó felkészültségű, gyors felfogóképességű tanulók számára van alkalom a szereplésre, a fejlődésre.*
A vizsgálatunk és további megfigyeléseink egyértelműen azt mutatják, hogy a játékoság, a vetélkedés az egyéni szereplésen kívül nagy lehetőségeket biztosít az egész osztályra kiterjedő tevékenységre is, hiszen az egyéni választ kívánó kérdéseket rendszeresen összekapcsolhatjuk az egész osztály munkáját igénylő feladatokkal.
Amikor hangsúlyozom a játékoság serkentő szerepét az iskolai oktatásban, ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni a következőket: (7)
 - a) *A játékoságot csak olyan mértékben alkalmazhatjuk, a 10—14 éves tanulók oktatásában, ameddig fokozza tanulóink aktivitását, sokoldalú tevékenységét.*
Ha a játékoság uralkodóvá válik, akkor nem segíti, hanem gátolja az eredményes oktató munkát.
 - b) *A tanulók fejlődésének megfelelően a játékos elemeket fokozatosan csökkentenünk kell, hogy az oktató munkában egyre jobban a belátásból fakadó, erkölcsi indítékokkal alátámasztott, tudatos tanulói aktivitást bontakoztathassuk ki.*
A játékoság teljes kiküszöbölése azonban teljesen helytelen eljárás lenne. A játékos elemek felhasználására bizonyos körülmények között még a középiskolás korban is szükség van.
 - c) *A játékos, vetélkedő órákon a lassúbb gondolkodású, de alapos tudású tanulók számára is biztosítani kell a szereplési lehetőségeket. A gyors észjárású tanulók túlzott szerepeltetése az órákon könnyen a „sztár” szellem kialakulásához vezethet, ami akadályozója lehet a jellem helyes irányú fejlődésének.*

A tanítási órák játékos mozzanatain kívül a *játéknak* külön is helyet kell kapnia az iskolai életben. — Pl. a testnevelési órákon, úttörőfoglalkozásokon, óráközi szünetekben, stb. —

Ezzel kapcsolatban szeretném kiemelni azt az alapvető törvényt, hogy

a szünet a tanulóké!

A szünetek mozgásos, játékos tevékenysége felfrissíti a tanulókat, ezért nem engedhető meg a tanítási órák idejének megnyújtása a szünet rovására.

1. G. Clauss—H. Hiebsch: Gyermekpszichológia. Akadémiai Kiadó. Bp. 1964.
2. Tanterv és utasítás az általános iskolák számára. Bp. 1963.
3. Tibanyi Andor: A tanulók aktivitását serkentő tényezők az általános iskola alsó tagozatában. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó. Bp. 1961.
4. Kelemen László: A pedagógiai kísérletezés néhány elvi kérdése. Társadalmi Szemle. 21. évf. 1966. március.
5. Rabb Ferencné: Népdalok pontozott negyed ritmusokkal. Pécsi Tanárképző Főiskola. Módszertani Kiadványok. 7. sz.
6. Zukovits Imre: A cselekedtetés, a szemléletesség, az érzelmi motiváció és a gyakorlati foglalkozások. Munka és Iskola. 1965. október.
7. Zukovits Imre: A játékosság, a cselekedtetés, az érzelmi motiváció és az iskolai oktatás. Művelődési Tájékoztató. Pécs, 1966. február.

BOKOR ISTVANNÉ
Esztergom, Tanítóképző Intézet

Csoportfoglalkozás a 2. osztályban a nyelvtan-helyesírás órán

Nyelvtan-helyesírási óráimon igen gyakran alkalmazok csoportfoglalkozást.

Felmérések alkalmával minden tanulómról feljegyzést készítek az eredmények és hiányosságok feltüntetésével. A házi feladatban előforduló hibákat is feljegyzem. Az így gyűjtött adatok alapján szervezem meg a csoportmunkát. Azokat a csoportokat, amelyek önállóan tudnak dolgozni, természetesen a tananyaghoz kapcsolódó nehezebb feladatok megoldásával bízom meg. Akiik segítségre szorulnak (gyengébb, sokat mulasztott, hátrányos helyzetben levő tanulók), azokkal addig foglalkozom, amíg szükségessé nem látszik, majd az óra további részében önálló munkára térnek át.

Év elején csak néhány percesek az önálló munkák, később a tanulók fejlődésével egyre bővülnek.

Az alábbiakban egy *nyelvtan-helyesírási gyakorló órát* ismertetek, ahol csoportmunkát is beiktattam. Azért éreztem ezt szükségesnek, mert egyes tanulóknál a mondatok helyesírásával kapcsolatosan több esetben bizonytalanságot tapasztaltam. Felmérés után a helyesírási munkanapló adatai a következő képet mutatták:

Tipikus hibák: A mondatvégi írásjeleket elhagyják; mondatatórok megjelölése hibás; a mondatok logikai sorrendjének megállapítása bizonytalan; kibővített mondatoknál a bővítmények megválasztása több tanulónál helytelen.

Egyéni hibák: Kis kezdőbetű írása a mondat elején; kérdőjel hiánya a mondat végétől; összekevert szavakból értelmes mondatok kialakítása nem sikerül.

Az összegyűjtött hiányosságok figyelembevételével a témakör szabad anyagú *gyakorló óráját* (9. óra) a következőképpen terveztem meg.

Anyag: *A mondatokról tanultak gyakorlása.*

Feladat:

a) Az írás és a beszéd tagoltságával kapcsolatos ismeretek gyakorlása, a helyesírási készség fejlesztése, az élőbeszéd értelmességének megalapozásával. Fogalmazás előkészítése, mondatalkotással (Kollektív és önálló munka.):

b) Segíts szüleidnek a házimunkában!